

Невідкладна та екстрена медична допомога в Україні: актуальні питання

Система невідкладної та екстреної медичної допомоги здійснює організаційні, діагностичні та лікувальні заходи, спрямовані на врятування і збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я. В Україні підготовкою працівників цієї системи вже протягом трьох десятиліть займається кафедра медицини невідкладних станів Національної академії післядипломної освіти (НМАПО) імені П.Л. Шупика. На базі кафедри працюють педагоги, вчені та фахівці різних медичних спеціальностей, створена власна наукова школа, підтримуються традиції фундаторів академії, здійснюється видавнича діяльність.

Про Конференцію

У 2018 р. заходи, організатором яких виступає НМАПО імені П.Л. Шупика, мають особливу присвяту — «До 100-річчя заснування». За збігом нинішній рік є також ювілейним для кафедри медицини невідкладних станів, робота якої на базі академії післядипломної освіти розпочалася у 1988 р. Учасники Науково-практичної конференції «Актуальні питання медицини невідкладних станів» (далі — Конференція), яка відбулася 24–25 травня 2018 р. у Києві на базі НМАПО імені П.Л. Шупика за участю Всеукраїнської асоціації працівників швидкої, невідкладної медичної допомоги та медицини катастроф», крім запланованого обговорення ситуації в галузі та традиційних майстер-класів, мали нагоду привітати колектив кафедри медицини невідкладних станів із 30-річчям їх існування та висловити свої побажання.

100-річчя НМАПО імені П.Л. Шупика і 30-річчя кафедри медицини невідкладних станів

Відкриваючи Конференцію **Юрій Вороненко**, ректор НМАПО імені П.Л. Шупика, академік Національної академії медичних наук України, зробив короткий екскурс в історію очолюваного ним закладу, яка розпочалась у далекому 1918 р., коли нетривалий період Українська держава мала період відносної стабільності. У ті часи складна політична ситуація в Росії змусила багатьох людей залишити свої домівки, майно і звичну роботу й шукати іншого місця

для життя, зокрема у південній столиці колишньої Російської імперії — Києві. Серед них були також видатні лікарі, вчені, митці. Зокрема багато в чому завдяки цим людям у тодішній Україні з'явилися такі інституції, як Національна бібліотека імені В.І. Вернадського, Міністерство народного здоров'я та опікування (нині — Міністерство охорони здоров'я України), Український Червоний Хрест і Клінічний Інститут Київської спілки лікарів (нині НМАПО імені П.Л. Шупика). Ініціаторами його заснування стали члени професійної спілки київських лікарів, вихованці медичного факультету Університету Св. Володимира, Михайло Левитський, Олександр Лазарев, Євген Скловський, Григорій Биховський та ін. Їх метою було підтримання належного рівня знань лікарів, яке б наслідувало сильні традиції німецької школи, що займала панівне становище в медичній науці XVIII–XIX ст.

За століття НМАПО імені П.Л. Шупика увійшла в число найбільших вищих освітніх закладів в Україні. Ю. Вороненко назвав лише декілька імен видатних лікарів, які свого часу були його співробітниками. Серед них Олександр Арутюнов, Микола Стражеско, Володимир Василенко, Микола Амосов, Олександр Шалімов, Дмитро Чеботарьов, Олексій Коломійченко та багато інших відомих вчених. Усі вони зробили помітний внесок у роз-

виток академії. З нагоди святкування 30-річчя кафедри медицини невідкладних станів за сумлінну працю керівництвом НМАПО імені П.Л. Шупика було прийнято рішення про відзначення її співробітників та оголосити подяку завідувачу кафедри Івану Зозулі, професору Валентині Боровій, доценту Ігореві Вербицькому, доценту Олегу Іващенко, професору Борису Слонецькому, доценту Михайлу Максименку, доценту Владиславу Орлу та ін.

Становлення кафедри медицини невідкладних станів

Певною мірою доповнюючи доповідь Ю. Вороненка, кілька слів про історію кафедри медицини невідкладних станів додає **Олег Шеке́ра**, директор Інституту сімейної медицини НМАПО імені П.Л. Шупика. В історичному плані, як зазначив О. Шеке́ра, ця кафедра була третьою після Харківської та Ленінградської. Її створення зумовлене необхідністю підвищення кваліфікації лікарів-інтернів первинної ланки екстреної та невідкладної медичної допомоги. Першим завідувачем кафедри став відомий талановитий хірург Ярослав Гоер, який протягом трьох років очолював цей структурний підрозділ. Але більшість часу існування кафедри, починаючи з 1991 р., — період, на який припав головний тягар у процесі її становлення, — керівництво здійснює доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки І. Зозуля. Основними клінічними базами кафедри стали Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги, Центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф м. Києва, Київська міська дитяча клінічна лікарня № 1 і Олександрівська міська клінічна лікарня. Між НМАПО імені П.Л. Шупика та всіма зазначеними базами укладено угоди про співпрацю.

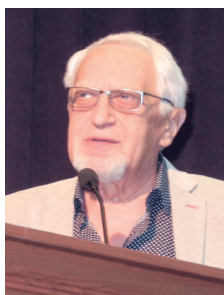
Навчальна робота кафедри

Дані, представлені О. Шеке́рою, свідчать, що на базі кафедри медицини невідкладних станів за 30 років було підготовано близько 6 тис. лікарів невідкладної та екстреної медичної допомоги і близько 600 лікарів-інтернів. Проведено понад 100 передатестаційних циклів, 78 — тематичного удосконалення, 26 — спеціалізації та 23 — стажування. Колектив кафедри складається із спеціалістів різного профілю зі значним педагогічним стажем, лікарським та науковим досвідом. Серед них 3 неврологи, 3 хірурги (в тому числі ортопед-травматолог), 2 анестезіологи, кардіолог, нейрохірург, токсиколог. Першочерговим науковим спрямуванням кафедри є удосконалення екстреної медичної допомоги на догоспітальному та ранньому госпітальному етапах при гострих захворюваннях, ураженнях, неврологічних і хірургічних патологіях, травмах, хворобах дитячого віку тощо. Співробітники кафедри плідно займаються підготовкою науково-педагогічних кадрів, під науковим керівництвом яких захищено 9 докторських та 40 кандидатських дисертацій, на кафедрі навчалися 19 аспірантів, 30 клінічних ординаторів, серед яких 10 — іноземних громадян. Професорсько-викладацьким складом кафедри виконано близько 5 тис. оперативних втручань і надано понад 100 тис. лікарських кон-

сультатів. Кафедра було ініціатором проведення 28 наукових форумів і 5 з'їздів працівників екстреної та невідкладної медичної допомоги.

У ролі опорної кафедра медицини невідкладних станів бере активну участь в реформуванні екстреної медичної допомоги в Україні. Екстрена та невідкладна допомога суттєво відрізняється від інших розділів медицини. «Від її якості часто залежить життя пацієнта, тому оволодіння вміннями надання кваліфікованої екстреної та невідкладної медичної допомоги є обов'язком лікаря будь-якого фаху», — наголосив О. Шекера.

Привітання від колег-лікарів

ні колег-харків'ян.

Присутній на Конференції почесний гість із Харкова **Вадим Ніконов**, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри медицини невідкладних станів та медицини катастроф Харківської медичної академії післядипломної освіти, приєднуючись до численних привітань на адресу кафедри медицини невідкладних станів НМАПО імені П.Л. Шупика, побажав її співробітникам ще багато років плідної праці та життєвих гараздів і подарував пам'ятний подарунок від імені колег-харків'ян.

Цінні подарунки та слова привітання колектив кафедри отримав також від **Анатолія Вершигори**, директора Центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф м. Києва, та **Анатолія Рогова**, завідувача диспетчерського відділу Центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф м. Києва. У своєму привітанні А. Вершигора зокрема зазначив: «Сьогодні лікар медицини невідкладних станів — це той фахівець, який повинен мати високу ерудицію і бути всебічно обізнаним у багатьох дисциплінах. Тому слід віддати належне кафедрі медицини невідкладних станів, яка дійсно допомагає нашим лікарям крокувати в ногу з життям і залишатися першокласними фахівцями. Тож дякуємо за сприятливу атмосферу, уважне ставлення та високий професіоналізм колективу кафедри і бажаємо їй наснаги в підготовці лікарів невідкладної та екстреної медичної допомоги, — фахівців, яких цінує будь-яке суспільство».

До привітань також приєднався **Борис Голдовський**, завідувач кафедри медицини невідкладних станів Запорізької медичної академії післядипломної освіти, який передав слова вдячності та подарунок від запорізьких колег-лікарів.

Розвиток післядипломної освіти на кафедрі медицини невідкладних станів

Запрошений до слова професор **І. Зозуля**, завідувач кафедри медицини невідкладних станів, подякував гостям і учасникам Конференції за привітання та пригадав ті часи, коли він тільки отримав посаду завідувача. За словами І. Зозулі, з 1991 р. змінилися практично всі співробітники, які свого часу розпочали організаційну і методичну розробку планів, навчальних програм, які охоплювали не лише питання медицини невідкладних станів, а й частину потреб загальної практики — сімейної медицини. Спеціалісти з Одеси, Харкова, Тернополя та інших міст приїздили до Києва і разом допомагали розробляти ці матеріали. І. Зозуля пригадав діяльність тих, хто долучився до роботи періоду становлення кафедри та зазначив, що їхні наступники завжди із вдячністю пригадують їх і високо цінують зроблений ними внесок. Саме завдяки наполегливій та багаторічній праці у 2015 р. кафедра зайняла перше місце в рейтингу кафедр НМАПО імені П.Л. Шупика.

Окремо І. Зозуля подякував співробітникам клінічних баз, які багато років поспіль надають можливість лікарям, які проходять навчання на кафедрі медицини невідкладних станів, отримати практичні навички. Зокрема Олександр Ткаченко, головному лікарю Київської міської клінічної лікарні швидкої

медичної допомоги, Анатолію Вершигори, заслуженому лікареві України, директору Центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф м. Києва, Юрію Кожарі, головному лікареві Київської міської дитячої клінічної лікарні № 1, Людмилі Антоненко, головному лікареві Олександрівської міської клінічної лікарні. «Керівники цих закладів створюють на своїх базах всі необхідні умови для проведення навчально-виховної, науково-дослідної та лікувально-консультативної роботи», — зазначив І. Зозуля.

Методичне забезпечення

Методичне забезпечення навчання на кафедрі медицини невідкладних станів, за словами І. Зозулі, надається в повному обсязі, включно з короткостроковими циклами. Лікарі можуть пройти навчання з невідкладної неврології, токсикології, кардіології, анестезіології та цикли для лікарів кафедр, які викладають медицину невідкладних станів. Також розроблено програми і проводяться цикли для викладачів баз стажування. Переглянуто й доповнено всі програми і документи кафедри відповідно до нової номенклатури. Розроблено еталони практичних навичок із багатьох напрямків. Лекції проводяться державною мовою з мультимедійним супроводом. Дистанційне навчання здійснюється на сайті журналу «Український медичний часопис». За 30 років кафедра підготувала 10 підручників, 43 навчальних посібники, 35 монографій, численні методичні рекомендації, інформаційні листи.

Технічне забезпечення та міжнародні зв'язки

Завдяки керівництву НМАПО імені П.Л. Шупика, кафедра медицини невідкладних станів оснащена всією необхідною технікою. І. Зозуля розповів, що кафедра має власний симуляційний клас, для якого свого часу закуплено 12 муляжів, також проводяться заняття із протирадіаційних заходів, тимчасової зупинки кровотечі, організації та надання медичної допомоги. Майстер-класи з реанімаційних заходів проводяться на Міжнародних медичних форумах, обласних конференціях у Білій Церкві, Борисполі тощо. Співробітники кафедри неодноразово підвищували свою кваліфікацію за кордоном (Австрія, Нідерланди, Великобританія, Туреччина, Польща).

Наукова робота та співробітництво

За даними, що їх навів І. Зозуля, крім зазначених наукових робіт, на базі очолюваної ним кафедри виконано 8 рандомізованих досліджень ефективності лікарських препаратів, триває робота над науковими розробками «Аналіз роботи бригад екстреної медичної допомоги м. Києва за три роки» і «Вдосконалення діагностико-лікувальної тактики у хворих з гострими захворюваннями органів черевної порожнини, що ускладнилися перитонітом». Розроблено нові методи діагностики при інсульті, запропоновано шляхи оптимізації лікувально-діагностичного процесу при ішемічному та геморагічному інсульті, науково обґрунтовано застосування нейропротекторної терапії, розроблено та обґрунтовано систему оптимізованої комплексної медичної допомоги при судинній патології головного мозку, запропоновано нові підходи до лікування і профілактики повторних ішемічних інсультів та підтверджено ефективність ранньої хірургічної корекції в цих станах. Розроблено критерії діагностики особливості перебігу та клініки ішемічних інсультів залежно від часу виникнення і патогенетичних факторів; розкрито роль екзо- та ендогенних зрушень, оптимізовано алгоритм лікувальної тактики і вторинної профілактики. Розроблено алгоритм діагностики і лікування епілепсії у дітей та підлітків із застосуванням нових протисудомних препаратів і вітамінних комплексів. Кафедра має власну наукову школу неврології, представники якої виконали близько 1 тис. наукових праць. Зараз її колектив налічує 34 співробітники (4 доктори і 30 кандидатів медичних наук). Співробітники кафедри є членами спеціалізованих наукових рад.

Кафедра медицини невідкладних станів НМАПО імені П.Л. Шупика як опорна кафедра плідно співпрацює з кафедрами медицини невідкладних станів та медицини катастроф Харківської медичної академії післядипломної освіти, Запорізької медичної академії післядипломної освіти, а також із ка-

федрою медицини катастроф та військово-медичної підготовки і всіма кафедрами Інституту сімейної медицини НМАПО імені П.Л. Шупика.

Актуальні питання та перспективи галузі

Серед інформації, що прозвучала на Конференції, привернула увагу доповідь **Бориса Слонецького**, професора кафедри медицини невідкладних станів НМАПО імені П.Л. Шупика, «Проблеми та перспективи екстреної медичної допомоги в Україні». З словами Б. Слонецького, у 2017 р. бригади невідкладної та екстреної медичної допомоги отримали 9,5 млн викликів, з них 1 млн — у місті Києві. Зафіксовано близько 820 тис. госпіталізацій, і більшість з них — це

постійна боротьба за життя, це тисячі пологів за межами стаціонару, це декілька сотень успішних реанімацій у самих автомобілях невідкладної допомоги. Від того, хто надає допомогу, залежить її якість, оскільки велика кількість хворих мають коморбідну складову, що потребує обов'язкового об'єднаного лікування. На думку Б. Слонецького, щонайменше має бути повноцінне багатопрофільне забезпечення мережі всіх служб, починаючи не лише з лікарів екстреної медичної допомоги, а й поліції, протипожежної служби, волонтерів. Можливо, потрібен відкритий державницький аналіз поточних фінансових витрат, видатків на оновлення автомобільного парку і частки заробітної плати бригад надання невідкладної та екстреної медичної допомоги, оскільки це питання національної безпеки.

Перекваліфікація бригад надання невідкладної та екстреної медичної допомоги

На початку року Міністерство охорони здоров'я (МОЗ) України винесло на громадське обговорення проект Постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2012 р. № 1114 «Про затвердження Типового положення про бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги». Зазначений проект постанови передбачає, що для удосконалення роботи системи екстреної медичної допомоги до складу бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги входять зокрема парамедики, які мають отримати підготовку, що відрізняється від програми навчання фельдшера з медицини невідкладних станів. На думку Б. Слонецького, це має надзвичайно принципове значення. Особливо зазначено, що до участі в лікувальний процес необхідно залучити також водіїв автомобілів невідкладної та екстреної медичної допомоги. Але зараз це майже 12 тис. осіб, підготовка яких є складним питанням. Особливо занепокоєння викликає факт встановлення граничного терміну для трансформації системи надання невідкладної та екстреної медичної допомоги — 1 січня 2023 р. Нині постають питання про перекваліфікування всіх учасників лікарських та фельдшерських бригад та обов'язкову участь медичних техніків.

Складні питання роботи лікарів із невідкладних станів

Рівень допомоги, що її надають лікар та парамедик, як пояснив Б. Слонецький, суттєво відрізняються. Так само виникає питання особливості обробки викликів, коли диспетчер має вирішити, кому належить вирушати до пацієнта — лікарів чи парамедиків? Невирішеним також залишається питання щодо місця лікаря з невідкладних станів у відділенні екстреної медичної допомоги багатопрофільних медичних закладів. Ця дискусія при різних суспільних ситуаціях триває вже близько 10 років. При цьому в Україні забезпечення кадрами в системі надання екстреної медичної допомоги становить лише 37%. На жаль, безгрошів'я змушує багатьох лікарів працювати на 1,25 чи 1,5 ставки. Сьогодні у кожного шостого з них немає в бригаді середнього медичного працівника. Плиньність кадрів вже становить 15%, 54% з них звільняються за власним бажанням. Кожен

п'ятий лікар, з тих, що зараз працюють у цій системі, має професійний стаж менше трьох років, а кожен третій — пенсіонер. Приблизно така сама ситуація щодо середніх медичних працівників. Крім того, 44% лікарів невідкладних станів — бюджетники, які по завершенню цього року можуть залишити галузь у пошуках більш прибуткової роботи.

Показники системи невідкладної та екстреної медичної допомоги

За даними, які навів Б. Слонецький, у 2017 р. в Україні зафіксовано 126 тис. викликів невідкладної медичної допомоги, при виїзді на які констатовано летальні випадки, і понад 8 тис. випадків, коли смерть настала у присутності бригади швидкої медичної допомоги. Але якщо розглядати лише загальні показники, то стан невідкладної та екстреної медичної допомоги в Україні майже бездоганний. Наприклад, бригада швидкої невідкладної допомоги доїжджає до пацієнта за 10 хв на 90% викликів. У сільській місцевості — за 20 хв на 85% викликів. Але не все так просто. У місті Києві проаналізовано 322 виклики, при виїзді на які констатовано летальні випадки, але лише 13% бригад витратили на дорогу до 10 хв, а деяким знадобилося до 1 год. Ще один аспект проблеми — відмова від госпіталізації у клініку швидкої медичної допомоги, до якої зараз доставляють лише 3% пацієнтів. Решта ж дістаються альтернативним транспортом або надходять до клініки в результаті самозвернення. За минулий рік кожне четверте звернення закінчилося відмовою від екстреної госпіталізації з різних причин.

Виховання нових кадрів

Дані аналізу користування інформаційними джерелами, що їх навів Б. Слонецький, свідчать про те, що офіційний сайт МОЗ України постійно відвідують у кращому випадку 10–15% лікарів. Рівень знань лікарів, які вперше приходять на післядипломну освіту, також неприємно вражає. Студентами майбутні спеціалісти успішно складають ліцензійні іспити, а до вступу в інтернатуру лише 6–8% з них можуть піднятися до рівня, необхідного для розуміння надання екстреної медичної допомоги. І справа не у здібностях, оскільки за півтора року перебування в інтернатурі такі молоді спеціалісти не просто підвищують свій професійний рівень, а демонструють готовність виконати мінімум кваліфікаційних категорій. На жаль, отримуючи знання лікаря з медицини невідкладних станів, кожен третій з бюджетників бажає залишити цю спеціальність.

Співробітники кафедри звернули увагу на необхідність зміни формату подачі інформації, оскільки більшість інтернів тяжіють до навчання у зручному, візуально-цифровому вигляді. Це ж стосується і оволодіння практичними навичками. Багато лікарів не задоволені станом симуляційних кабінетів, найбільшим недоліком яких є відсутність можливості самостійного відпрацювання навичок. Закінчуючи свою доповідь, Б. Слонецький наголосив на особливому значенні безперервної освіти лікарів, яка має стратегічний сенс для системи охорони здоров'я.

Учасники дводенної Конференції заслухали ще чимало змістовних доповідей із проблем надання невідкладної та екстреної медичної допомоги в Україні, що стосувалися питань реформи цієї галузі (А.В. Рогов), державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення (Н.Г. Гойда), досвіду організації оперативного-диспетчерської служби екстреної медичної допомоги (А.В. Вершигора, А.В. Рогов), перспектив впровадження відділень невідкладної медичної допомоги у багатопрофільних лікарнях (М.В. Максименко), медичного забезпечення Збройних сил України під час бойових дій (О.Г. Шекера).

Великий блок Конференції був присвячений розбору клінічних питань і традиційним майстер-класам із проведення легенево-серцевої реанімації у дорослих і дітей. По закінченню заходу учасники висловили вдячність організаторам за можливість отримання актуальної інформації та створення майданчику для обговорення професійних питань.

Олександр Гузій,
фото автора